

Colecția Teologie Bizantină

5

Matei Vlastares

Respingere a erorilor latinilor

Traducere din limba greacă veche, note și bibliografie de

PĂRINȚII MĂNĂSTIRII OĂȘA

sub coordonarea MONAHULUI PAVEL STEINGASSER

Studiu introductiv de KONSTANTINOS A. PALAIOLOGOS,

tradus din limba engleză de INGRID ILEANA BAUER

Ediție îngrijită de DRAGOȘ MÎRȘANU

DOXOLOGIA

Iași, 2025

Cuprins

Studiu introductiv (Konstantinos A. Palaiologos)	9
--	---

Respingere a erorilor latinilor

1. Prefață	141
2. Cuvinte ale sfinților care zic că Duhul Sfânt este din Tatăl	144
3. Mărturisirea celui de-al patrulea Sinod	149
4. Cuvintele care zic că Sfântul Duh [vine] prin Fiul	149
5. Ce înseamnă a zice că „Duhul [vine] prin Fiul”?	153
6. Cine sunt cei care spun că Duhul Sfânt purcede numai din Tatăl	158
7. Despre cuvintele care zic că Duhul Sfânt [vine] și din Fiul	162
8. Despre cuvintele Sfântului Chiril de care se agață latinii	164
9. Cum sfinții, de multe ori, fiind siliți, s-au abătut de la acrivie	167
10. De unde și-au luat ereticii prilejurile pentru ereziile lor	170
11. Iar când va veni Mângâietorul; din al Meu va lua; A suflat asupra lor și le-a zis; Dumnezeu a trimis pe Duhul Fiului Său; Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns	176
12. Sabia Duhului, care este cuvântul lui Dumnezeu	178
13. Am văzut Duhul lui Dumnezeu coborându-Se	179
14. Purcederea Sfântului Duh nu este gândire sau voință	179
15. Sfântul Duh nu este numit în sens propriu „îubire”	181
16. Împotriva celor care aduc ca argument: Eu și Tatăl una suntem	183

17. Că nu este de ajuns pentru o bună-cinstire a zice doar că Sfântul Duh este nezidit	186
18. Cei care zic că Duhul este și din Fiul, în mod necesar, introduc două principii	187
19. Cei care adaugă sau scot ceva din Simbolul Credinței sunt dați anatemei	191
20. Din Actele Sinodului ținut sub Fotie	194
21. Despre scrisoarea papei	195
22. Cine sunt numiți eretici	196
23. Despre azimă	199
24. Despre cei care au primit binefaceri în cele trei părți ale timpului	205
25. Despre mielul jertfit	209
26. Puțină dospeală dospește toată frământătura; Curățîți dospeala cea veche	211
27. Despre Cina cea de Taină	213
28. Nu judecă nimerit cei care socotesc că Domnul a săvârșit mai întâi Paștile Legii	216
29. Atunci nu s-a făcut o amânare a Paștilor Legii	221
30. Iudeii nici nu s-au înșelat atunci cu privire la data Paștilor	222
31. Și dumnezeieștile canoane interzic folosirea azimei	222
32. Cei care jertfesc azimile se fac vinovați de trei erezii	224
33. Ce este simbolizat prin dospeală și sare	225
34. Cum aduc jertfă iacobiții	226
35. Toți dumnezeieștii Părinți ne-au lăsat predania Slujbei Sfinte cu pâine dospită	227
36. Când au început latinii să folosească azima	228
37. Către cei care zic că, din pricina nașterii fără de sămânță a Domnului, trebuie să aducem azimă	229
38. Cum încalcă canoanele cei care poruncesc celor hirotoniți să se depărteze de soțiile lor	231

39. Despre aceea că ei postesc și dezleagă postul în chip nelegiuit	233
40. Cum la ei și femeile intră în Sfântul Altar, împotriva canoanelor	236
41. Despre aceea că la Sfânta Împărtășanie unul dintre preoții slujitori, împărtășindu-se, îi sărută pe ceilalți	236
42. Despre aceea că se zice că ei botează printr-o singură afundare	237
43. Când au început să șchioapete în ceea ce privește buna-cinstire	237
44. Despre Sfinții Părinți care au strălucit la cele șapte Sinoade Ecumenice	238
45. Despre aceea că două mii sunt la număr dumnezeieștii Părinți care s-au luptat la cele șapte Sinoade. O tâlcuire matematică a numărului două mii	245
46. Biserica îi dă anatemei pe latini ca pe niște rău-cinstitori	250
47. Împotriva celor care zic că nu se cade a-i da anatemei pe latini, întrucât aceștia dau anatemei toate ereziile	251
48. Împotriva celor care zic că marele Vasile îi socotea vrednici de primit în comuniune pe cei care mărturiseau doar că Sfântul Duh este nezidit	252
49. Cum i-a scos patriarhul Mihail Cerularie pe latini din Biserica catholică	253
50. Despre erezia armenilor	254
51. Trebuie să ne ținem departe de comuniunea cu latinii	255
52. Nu trebuie preferată pacea când sunt puse în primejdie învățăturile dreptei credințe	256
53. Nu trebuie să avem deloc comuniune cu heterodocșii	258
54. Chiar dacă latinii ne amenință cu războiul din pricina dreptei noastre mărturisiri, nu trebuie să ne temem	260
55. De ce anume trebuie să se lepede latinii care vor să intre în Biserica catholică	262

56. Chiar dacă latinilor le este îngăduit să intre în bisericile noastre în timpul slujbelor, aceasta nu înseamnă că trebuie să socotim că ei pot să intre în comuniune cu noi	265
57. Întrebare: Trebuie să-i împărtășim cu Sfintele Taine pe iacobiții, nestorienii și armenii care, din întâmplare, intră în bisericile noastre sau nu?	267
58. Nu se adresează latinilor cuvântul: Harul Domnului nostru Iisus Hristos... ..	267
59. Să vă feriți de orice frate care umblă fără rânduială	268
60. Încheiere	269
Bibliografie	271
Indice de referințe scripturistice	291

STUDIU INTRODUCȚIV

I. Autorul

Ultimele decenii ale secolului al XIII-lea au găsit Imperiul Bizantin într-o stare critică¹. După recucerirea Constantinopolului în 1261 și restaurarea Imperiului de către Mihail al VIII-lea Paleologul (1259-1282), Biserica și societatea bizantină au fost drastic divizate. Politica lui Mihail viza unirea cu Roma în schimbul unui ajutor militar, de care avea o nevoie disperată pentru apărarea Imperiului în fața amenințării turcești și a aspirațiilor occidentale de restaurare a regatelor latine din Romania². Slaba unire a Bisericilor greacă și latină, pusă la cale de împărat și de papă, proclamată la cel de-al doilea Sinod de la Lyon (1274), nu a supraviețuit, deoarece a fost impusă cu forța poporului și clerului bizantin și, astfel, nu a reușit să câștige sprijinul acestora³.

¹ Vezi D.M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453* (Cambridge, 1993²; retip. 1994).

² Vezi D.J. Geanakoplos, „Michael VIII Palaeologus and the Union of Lyons”, *Harvard Theological Review* 46 (1953), 79-89; Idem, *Emperor Michael Palaeologus and the West, 1258-1282* (Cambridge, Mass., 1959).

³ Vezi D.M. Nicol, „The Byzantine Reaction to the Second Council of Lyons, 1274”, *Studies in Church History* VII (1971), 113-146, și, mai recent, contribuțiile lui A. Papadakis, „The Byzantines and the Rise of the Papacy: Points for Reflection”, și ale T.M. Kolbaba, „Repercussions of the Second Council of Lyon (1274): Theological Polemic and the Boundaries of Orthodoxy”, în Martin Hinterberger, Christopher David Schabel (eds), *Greeks, Latins and Intellectual History, 1204-1500*, Leuven, 2011, pp. 19-42 și 43-68, respectiv.

Experiența celor aproape șase decenii de ocupație latină, după capturarea și jefuirea orașului Constantinopol de către armata Cruciadei a IV-a din 1204 și încercările repetate ale papalității de a converti poporul ortodox la catolicismul roman, au creat suspiciune și resentimente față de latini, un sentiment care nu a putut fi depășit cu ușurință⁴.

La moartea lui Mihail al VIII-lea, succesorul său, Andronic al II-lea (1282-1328), a răsturnat politica unionistă a predecesorului său. În acest sens, el a avut sprijinul majorității bizantinilor, inclusiv al clerului inferior și al membrilor comunității monahale, care erau, practic, identificați cu partidul antiunionist. Perioada care a urmat a fost caracterizată de o continuare a tulburărilor politice și ecleziastice, marcată de războiul civil, de revolta zeloților din Tesalonic și de controversa isihastă⁵.

În acest climat, dialogul teologic dintre Bisericele greacă și latină a continuat să domine scena, la fel ca și motivele politice din fundal. Principalul obstacol în calea unirii a fost faptul că papalitatea cerea supunerea Bisericii grecești înainte de a trimite ajutor financiar și militar, în timp ce bizantinii cereau convocarea unui Sinod Ecumenic, în care principalele puncte de divergență doctrinare, ecleziastice și liturgice să fie discutate deschis și liber,

⁴ Conciliul al IV-lea de la Lateran (1215) a emis un canon care le interzicea bizantinilor să purifice altarele de fiecare dată după ce erau folosite de clerul latin și să-și reboteze copiii după botezul lor în rit latin: ed. J. Alberigo et al., *Conciliorum oecumenicorum decreta* (Bologna, 1973³), pp. 235-236. Vezi L. Bréhier, „Attempts at Reunion of the Greek and Latin Churches”, în *Cambridge Medieval History*, vol. IV (Cambridge, 1936), pp. 594 *sqq.*

⁵ Vezi A. Papadakis, *Crisis in Byzantium. The filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, New York, 1983 (ed. rev. Crestwood, New York, 1997); J. Barker, „Late Byzantine Thessalonike. A Second City's Challenges and Responses”, *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003), 5-33.

în condiții de egalitate⁶. În cadrul acestui dialog au fost compuse un număr mare de tratate atât de teologi bizantini, cât și de teologi latini. Tonul lor polemic reflectă atitudinea generală, caracterizată de o abordare defensivă, mai degrabă decât de o dorință sinceră de discuție și reconciliere⁷. Ediția de față a *Respingerii erorilor latinilor* de către cărturarul, canonistul și teologul bizantin Matei Vlastares [/Blastares](† c. 1350) aruncă o lumină suplimentară asupra acestui domeniu particular.

Nu se cunosc prea multe despre viața lui Matei, în afară de faptul că s-a născut cândva, în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea, probabil în Tesalonic, un centru important al vieții intelectuale din Imperiu, unde probabil că și-a primit educația⁸. Profesorul său a fost Isaac, fondatorul faimoasei Mănăstiri Perivleptos din Tesalonic⁹. La un moment dat, Matei a fost tuns monah și hirotonit preot. Și-a petrecut o parte din viață pe Muntele Athos și a murit cândva, înainte de 1350¹⁰. Dovezile din scrisorile pe care i le-au

⁶ Vezi J. Boojamra, „The Byzantine Notion of the «Ecumenical Council» in the Fourteenth Century”, *Byzantinische Zeitschrift* 80 (1987), 59-76.

⁷ Vezi J. Meyendorff, „Theology in the Thirteenth Century. Methodological Contrasts”, în *Καθηγήτρια: essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday*, ed. J. Chrysostomides (Camberley, 1988), pp. 395-407; și, mai recent, A. Papadakis, „The problem of Religious Union and its Literature”, *Annuaire Historiae Conciliorum* 38 (2006), 287-302.

⁸ Despre Tesalonic în perioada paleologă, vezi A.-M. Talbot (ed.), *Symposium on Late Byzantine Thessalonike*, *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003); despre viața intelectuală a orașului, vezi F. Tinnefeld, „Intellectuals in Late Byzantine Thessalonike”, *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003), 153-172.

⁹ G.I. Theodorides, „Ο Ματθαῖος Βλάσταρις καὶ ἡ Μονὴ τοῦ κυρ-Ἰσαάκ ἐν Θεσσαλονίκῃ”, *Byzantion* 40 (1970), 442-450.

¹⁰ Vezi E. Trapp et al. (ed.), *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, fasc. 1-12 (Viena, 1976-1990) [= PLP] 2808; P. Paschos, „Ο Ματθαῖος Βλάσταρις καὶ τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον του”, Institute for Balkan Studies, 183 (Tesalonic, 1978), pp. 61-76; P.D. Viscuso, *A Byzantine Theology of Marriage: The „Syntagma kata stoicheion” of Matthew Blastares* (Unpublished PhD thesis, the Catholic University of America, Washington D.C., 1988), pp. 6-37.

scris Grigorie Akindynos și Iosif Kalothetos arată că, la un moment dat, Vlastares a încetat să-i mai susțină pe anti-isihaști și a trecut de partea liderului mișcării isihaste, Sfântul Grigorie Palama¹¹.

Vlastares a fost un scriitor prolific. Este cunoscut mai ales pentru lucrarea sa *Σύνταγμα κατὰ στοιχείων* (*Syntagma*), un manual alfabetic de drept canonic, bazat pe comentariile faimoșilor canoniști din secolul al XII-lea, Teodor Valsamon [/Balsamon] († 1195) și Ioan Zonaras († 1160)¹². Manualul lui Vlastares este cel mai amplu și mai complet de acest gen din perioada paleologă, încorporând și dreptul secular, util clerului. S-a bucurat de o mare popularitate în lumea bizantină și slavă, inclusiv în perioada postbizantină¹³. Vlastares a realizat, de asemenea, sinopsisuri ale canoanelor autorilor bizantini – inclusiv cele ale patriarhului Ioan IV Postitorul (582-595)¹⁴, ale patriarhului Nichifor I (806-815)¹⁵, ale lui Nichita al Herakleiei (1030-1100)¹⁶ și ale lui Ioan de Kitros (fl. sfârșitul

¹¹ Paschos, *Ματθαῖος Βλάσταρης*, pp. 65-69.

¹² Vlastares, *Syntagma*, ed. Rhalles & Potles, *Σύνταγμα*, vol. 6 (Atena, 1859), pp. 1-518. Pasaje alese din *Syntagma* lui Matei au fost traduse în P.D. Viscuso, *Sexuality, Marriage and Celibacy in Byzantine Law: Selections from a Fourteenth-Century Encyclopedia of Canon law and Theology. The Alphabetical Collection of Matthew Blastares* (Brookline, MA, 2008), pp. 59-183.

¹³ Pentru o listă a traducerilor slave importante ale operelor lui Matei, vezi Viscuso, *Sexuality*, p. 44. Vezi și P. Rodopoulos, „Τὸ Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλάσταρη καὶ ἡ ἐπίδρασή του στὸν Σλαβικὸ Κόσμο”, în *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη – Παλαιολόγειος Ἐποχὴ* (Thesalonice, 1987), pp. 227-235; M. Merlino, *The Post-Byzantine Legal Tradition in Theory and Practice* (MA thesis, Bilkent University, Ankara, 2004), în special, pp. 56-77, accesibilă la <http://www.the-sis.bilkent.edu.tr/0002537.pdf>.

¹⁴ Ed. Rhalles & Potles, *Σύνταγμα*, vol. 4, pp. 432-445.

¹⁵ Ed. Rhalles & Potles, *Σύνταγμα*, vol. 4, pp. 427-431.

¹⁶ Ed. A. Pavlov, „Kanonischeskije otvetj Nikitj mitropolita Iraklijskago (XI-XII veka) v ich pervonachaľnom vide i v pozdnejshej pererabotke Matfeja Vlastarja (XIV v.)”, *Vizantijskij Vremennik* 2 (1895), 160-176.

ACEASTA ESTE MUSTRAREA RĂTĂCIRII LATINILOR¹

SCRISĂ DE BIETUL IEROMONAH MATEI²

[1] *Prefață*

De curând Biserica lui Hristos a fost izbăvită de negura dogmelor eretice³, pe care stăpânul întinericului le-a semănat cu viclenie în a ei țarină curată ca pe niște neghine⁴, după îndepărtarea acelei lungi nebulii idolești, iar lumina curată și netulburată a bunei-cinstiri⁵ a strălucit neamului creștinesc. Căci toți Părinții purtători de Dumnezeu, nefiind întrecuți de nimeni în virtute, nici suferind ca vreunul să-i lase în urmă în ceea ce privește râvna pentru buna-cinstire, în șapte Sinoade Ecumenice, din diferite pricini și în diferite vremuri adunându-se laolaltă, ca și cu o singură

¹ Prin „latini” (sau „franci”, uneori și „italieni”), bizantinii desemnau deja din secolele XI-XII ansamblul populațiilor Occidentului latin (sau roman); „rătăcirea” se referă la divergențele percepute cu privire la credință și ritual (n. ed.).

² Două stihuri iambice.

³ „Matei ia ca punct de plecare recenta osândire a învățăturilor eretice de către Biserică, făcând aluzie la sinodul de la Vlaherne (1285), în care patriarhul Ioan Veccos (c. 1225-1297) a fost excomunicat (vezi *supra*, K. Palaiologos, „Studiu introductiv”, p. 18).

⁴ Cf. Mt. 13, 24-30.

⁵ „Buna-cinstire” redă gr. εὐσεβεία, care poate fi tradus și prin „dreaptă-credință” (n. ed.).

limbă, prin insuflarea Sfântului Duh⁶, au înălțat un glas răsunător, [arătând] cum trebuie să fie neprihănită și sănătoasă credința a creștinilor, care nici nu are nevoie de vreo adăugare, nici nu suferă vreo ciuntire. Căci trebuia ca cele care au fost în același număr cu darurile Duhului Cel Bun⁷ să se împotrivescă celor șapte duhuri ale răutății⁸ și să respingă pornirea lor cu multă putere. Dar nu știu cum și de unde, trăgând băutură amestecată din dogme necuvioase, a venit asupra noastră sprânceana⁹ latinească. Căci, alegând să pornească spre răsturnarea celor mai de seamă dogme și obiceiuri ale Bisericii, mai întâi se ridică asupra însuși simbolului sfânt al dogmelor drepte ale buneii-cinstiri, pe care întreaga ceată a sfinților, cercându-l bine și probându-l de șapte ori, precum se lămurește argintul¹⁰, în chip atotînțelept, l-au așezat în adunarea creștinilor ca pe un stâlp cu șapte trofee. Și de aceea ea nesocotește cuvintele Domnului, lepădând toată sfiala; iar cât o privește pe ea¹¹, face un lucru învechit¹² din luptele și împotrivirile *până la sânge*¹³ ale Sfinților Părinți pentru acest Simbol, nerușinându-se nici măcar de propriii lor propovăduitori, pe care Biserica romană i-a ridicat ca pe niște luminători, aprinși de râvna pentru buna-cinstire și luminând toate părțile de sub cer cu lumina îmbelșugată a adevărului. În al doilea rând, [latinii] au luat asupra lor, pentru a zice așa, nesocotirea sfintelor canoane, pe care Sfinții Părinți, după întărirea credinței adevărate, le-au statornicit

⁶ Cf. Fapte 2, 3.

⁷ Cf. Ps. 142, 10, Neem. 9, 20.

⁸ Cf. Mt. 12, 45; Mc. 16, 9.

⁹ Trufia.

¹⁰ Cf. Ps. 11, 6.

¹¹ Adică: cât depinde de ea (dacă ar sta aceasta în putința ei, dar obiectiv nu stă, pentru că dogmele rămân mereu actuale).

¹² Sau: expirat.

¹³ Evr. 12, 4.

prin Sfântul Duh, înconjurând prin ele viețuirea noastră ca și cu un zid de apărare și ținând-o departe de amestecarea cu necredincioșii, prin legi care li se împotrivesc. Așadar, pentru a nu fi înduplecați prin cuvintele lor unii dintre cei mai simpli, când aceștia defaimă cele ale noastre și se sânguiesc a întări reaua lor cinstire, haideți, după porunca stăpânească a Mântuitorului, să cercetăm puțin, pe cât ne este cu putință, scrierile Părinților purtători de Dumnezeu – căci *în ele*, zice El, *socotiți că aveți viață veșnică*¹⁴, de vreme ce și Petru, marele propovăduitor al adevărului, ne poruncește să fim gata totdeauna să răspundem oricui ne cere socoteală despre nădejdea noastră¹⁵, dar și dumnezeiescul Pavel [zice]: *Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăție*¹⁶, spre a cunoaște cum trebuie să dați răspuns fiecăruia – și, culegând unele din cuvintele sfinților și punându-le în cuvântarea de față, să vedem cu privire la purcederea Sfântului Duh cum ei, insuflați de El, socotesc a dogmatiza în chip drept. Dar vânătorii de cuvinte¹⁷ și flecarii de acum iau o poziție contrară cuvintelor acestora, și așa gândesc și se rostesc și despre celelalte legi și obiceiuri ale Bisericii, pe care apărătorii bunei-cinstiri, mișcați de dumnezeiescul Duh, le-au alcătuit și vestit, poruncind să rămână neclintite. De fapt, aceștia au hotărât a se porni spre răsturnarea a aproape tuturor lucrurilor care, din firea lor, îl caracterizează pe adevăratul creștin și spre [a-și agonisi] soarta de care vor avea parte cei care au o gândire atât de ticăloasă, precum spun adevărații tăinuitori și vestitori ai Duhului.

¹⁴ In 5, 39.

¹⁵ Cf. I Pt. 3, 15.

¹⁶ Col. 3, 16.

¹⁷ Căutătorii de subtilități, sofistii, care se agață de cuvinte (și nu de sens) pentru a trage din ele concluzii greșite.

[2] *Cuvinte ale sfinților care zic că Duhul Sfânt este din Tatăl*

Așa, spre exemplu, marele propovăduitor al adevărului, Atanasie, atât în toate celelalte scrieri ale lui, cât și în epistola către episcopul Serapion, zice: „Așadar, negândind bine despre Duhul Sfânt, nu gândesc bine nici despre Fiul. Căci, dacă ar gândi drept despre Cuvântul, ar fi avut o gândire sănătoasă și despre Sfântul Duh, *Care din Tatăl purcede*¹⁸ și, fiind propriu Fiului, de către El este împărțășit ucenicilor și tuturor celor care cred în El”¹⁹. Iar în cuvântul lui despre Sfântul Duh spune: „Mai înainte de oamenii Pavel și Petru au existat alți oameni; și înaintea acestora, alții. Dar înainte de Adam nu există un alt om, ci [numai] Dumnezeu însuși. Iar înainte de Tatăl și de Fiul și de Sfântul Duh nu există nimic, ci din Tatăl este născut Fiul și este purces Duhul”²⁰. Și în cuvântarea care începe cam așa: „Credem într-Unul Dumnezeu”, zice: „Iar Sfântul Duh, fiind purces din Tatăl, mereu este în mâinile Tatălui, Care Îl trimite, și în mâinile Fiului, Care Îl poartă”²¹. Dar și în cuvântul despre Sfânta Treime, el grăiește: Dumnezeu este „începutul tuturor, potrivit cu Apostolul, care zice: *este un singur Dumnezeu, Tatăl, din Care sunt toate*”²². Căci și Cuvântul este din El, prin naștere, și Duhul este din El, prin purcedere”²³. Iar marele Vasile, în al treilea cuvânt împotriva lui Eunomie, zice: „Cele

¹⁸ În 15, 26.

¹⁹ Ps. -Atanasie al Alexandriei, *Epist. Serap.*, col. 533, 21-28. Cf. PSB 16, pp. 24-25. Această scriere este socotită autentică în PG și de către părintele Stăniloae în PSB.

²⁰ Ps.-Atanasie al Alexandriei, *Dial. Maced.*, col. 1304. 36-41; cf. *Epist.*, p. 14, 3-9.

²¹ Sf. Atanasie al Alexandriei, *Sent. Dionys.*, § 17, 20-21, p. 58.

²² I Cor. 8, 6.

²³ Cf. Ps.-Atanasie al Alexandriei, *Testim.*, col. 72.49-73.1. *Epist.*, p. 11, 14-19.

comune Tatălui și Fiului sunt comune și Sfântului Duh²⁴. Așadar, dacă a face să purceadă este comun Tatălui și Fiului, ca ceva ce ține de fire, precum ar spune ei, iar nu ceva prin care se caracterizează un ipostas în ceea ce are El propriu (căci știm că nu pur și simplu firii comune i se cuvine a naște, nici a face să purceadă, ci celei caracterizate prin însușiri proprii, precum zic dumnezeieștii Părinți), atunci această însușire de a face să purceadă va fi comună și Duhului, Care este într-un tot deoființă cu Aceștia, și El, la rândul Lui, va purcede altceva, și aceasta iarăși altceva; iar aceasta la nesfârșit, până când cei care gândesc așa vor aluneca iarăși în politeism, îndepărtându-se de monarhie, Care este slăvită la noi. Așa necuvioșia lor va ajunge cu adevărat în ultimul hal al răutății. Și în cuvântul împotriva anomeilor, care începe cu „iudaismul se luptă cu elenismul”²⁵, spune: „În sens propriu, Fiul este din Dumnezeu și Duhul este din Dumnezeu, de vreme ce Fiul a ieșit de la Tatăl și Duhul purcede din Tatăl; dar Fiul [a ieșit] din Tatăl prin naștere, iar Duhul [purcede] în chip negrăit din Dumnezeu”²⁶. Și în scrisoarea către fratele său, Grigorie, scrie: „Așadar, Sfântul Duh, de la Care izvorăște toată darea celor bune peste zidire, ține de Fiul, împreună cu Care este înțeleș, iar viața pe care o are atârână de Tatăl, Care este cauza Lui, de la Care și purcede; de aceea El

²⁴ Didim cel Orb, *Adv. Eunom.*, PG 29, col. 712.2-3; ed. Bonis, p. 238, 7-8. Este vorba despre cărțile 4 și 5, transmise în manuscrisele grecești împreună cu lucrarea *Împotriva lui Eunomie* a Sfântului Vasile. Ele au fost atribuite acestuia din urmă încă din sec. V de către Timotei Ailouros, liderul monofiziților din Alexandria. Atribuirea lor lui Didim apare într-un manuscris al unei traduceri siriace. Această atribuire, deja făcută de Franz Xaver Funk în 1897, fără să știe despre acest manuscris, a fost acceptată de mulți alții. Cf. Walter Martin Hayes, *The Greek Manuscript Tradition of Basil's Adversus Eunomium 4-5*, Leiden, Brill, 1972, p. 32 și pp. 35-36.

²⁵ Sf. Vasile cel Mare, *Contra Sabell., Arium et Anom.*, col. 600.24.

²⁶ *Loc. cit.*, col. 616, 34-38.

are acest semn distinctiv pentru însușirea proprie a ipostasului Său, că este cunoscut împreună cu Fiul și laolaltă cu El și că ființează din Tatăl; iar Fiul, Care prin Sine însuși și împreună cu Sine Însuși Îl face cunoscut pe Duhul, Care purcede din Tatăl, Care, singur, prin nașterea Lui unică, a strălucit din Lumina nenăscută, nu are nici o părtășie cu Tatăl sau cu Duhul Sfânt în ce privește ceea ce este propriu semnelor distinctive, ci este cunoscut numai prin semnele menționate²⁷. Așadar, de vreme ce acest mare Părinte teologhisește și dogmatizează lămurit că Fiul „nu are nici o părtășie cu Tatăl sau cu Duhul Sfânt în ce privește ceea ce este propriu semnelor distinctive”, ce lucru nebunesc ar fi a lua o poziție contrară legiuitorului Bisericii și, afirmând cu tărie că ființarea Duhului vine în aceeași măsură din ipostasul Tatălui și al Fiului, a declara că Fiul, în ceea ce privește ipostasul, are părtășie cu Tatăl? Sau cum ar putea să nu fie vădiți cei care dogmatizează așa că introduc o contopire a acestor două ipostasuri mai presus de fire spre o singură ieșire și purcedere a ipostasului Sfântului Duh? Dar trebuie să ne întoarcem iarăși spre mărturiile Părinților. Căci este mai bine să ne întărim mai întâi prin ceea ce au judecat ei, și apoi să adăugăm, cu ajutorul lui Dumnezeu, propriile noastre gânduri. Slăvitul *vas al alegerii*²⁸, fântâna preaadâncă a teologiei, adică marele Grigorie, în al doilea Cuvânt de împăcare, zice: „De aceea, stând înfipți cu strășnicie pe hotarele noastre, introducem pe Cel nenăscut și pe Cel născut și pe Cel purces din Tatăl, cum spune undeva însuși Dumnezeu-Cuvântul”²⁹. Și în Cuvântul despre Sfântul Duh zice: „Căci unde vei pune pe Cel purces, spune-mi, Care a apărut în mijlocul împărțirii făcute de tine și Care este introdus de către un Teolog mai bun decât tine, adică de către Mântuitorul, dacă

²⁷ Sf. Vasile cel Mare, *Epist.* 38, § 4, 22-35, pp. 84-85, *PG* 32, 329.

²⁸ *Fapte* 9, 15.

²⁹ Sf. Grigorie din Nazianz, *De filio*, 3 § 2.22-24, 132.